

BURIÁN LÁSZLÓ*

SZOKÁSJOG VERSUS KODIFIKÁLT JOG A
MAGYAR MAGÁNJOG TÖRTÉNETÉBEN,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A MAGYAR MAGÁNJOG
BEVEZETÉSÉRE ÉSZAK-ERDÉLYBEN

A magyar magánjogtörténet egyik – az elmúlt évtizedekben feledésbe merült – érdekes epizódja volt a nem kodifikált magyar magánjognak – az 1940. évi második bécsi döntéssel visszacsatolt – Észak Erdélybe törvényi felhatalmazás alapján, rendeleti úton történt bevezetése 1941–42-ben. A cél nyilvánvalóan a magyar magánjog egységének a lehető legrövidebb időn belüli helyreállítása volt.¹ Ennek érdekében az Erdélyben az akkor már csaknem kilenc évtizede hatályban lévő OPTK-t kellett hatályon kívül helyezni. Ennek, az ünnepelttel csaknem egyidős epizódnak a felelevenítésével szeretném köszönteni Tattay Levente kollégámat 70. születésnapja alkalmából. Ahhoz, hogy megérthessük, hogy hogyan kerülhetett sor erre a szokatlan, de a magyar magánjog történetében nem példa nélkül álló aktusra, a kodifikált, de idegen eredetű magánjognak a nem kodifikált magyar bírói szokásjoggal való felváltására, röviden át kell tekintenünk a magyar magánjogi kodifikáció hányatott történetét is.

---

* Tanszékvezető egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Nemzetközi Magánjogi Tanszék.

¹ Azt, hogy az egység mihamarabbi helyreállítása mindenek felett álló szempont volt, amely minden más megfontolással szemben elsőbbséget élvezett, jól fejezik ki Túry Sándor Kornél szavai: „Ám, ha lenne is [...] ellentmondás, kérдем, vajjon figyelembe lehetne-e azt venni és súlyt lehetne annak tulajdonítani a nemzeti közösség érdekében folyó, s ehhez képest *mindenek felett álló* azzal a posztulátummal szemben, amely a visszacsatolt területnek az anyaország területével minél gyorsabb és minél tökéletesebb jogrendszeri egybeforrására tendál.” Túry Sándor Kornél: *Magánjogunk egységesítésének befejezése, különös tekintettel annak jogforrástani vonatkozásaira*. Universitas Francisco Josephina Acta Juridico Política, 6. szám. Jogi Előadások I. Kolozsvár, Nagy Nyomda, 1942. 5–26. (26.)

1. A magánjog kodifikációjára irányuló kezdeményezések a XVIII. század végétől 1848-ig

A magyar magánjogi kodifikáció kezdetei a XVIII. század végére nyúlnak vissza. Az 1790-ben összehívott országgyűlés az 1791. évi 67. törvénycikkkel² az egész magyar jogrendszer megreformálására hivatott országgyűlési bizottságokat állított fel. A jogi bizottság számára a törvénycikk az igazságszolgáltatás reformját, továbbá az eljárások gyorsítására és a tulajdon biztonságának növelésére, az alaptalan pereskedés meggátlására és a törvények rendszerezésére, valamint a bírósági döntések felülvizsgálatára vonatkozó törvények tervezetének az Országgyűlés elé terjesztését írta elő.³ Ezen kívül büntető törvénykönyv készítését és az árvaszéki ügyek kezelését, valamint a váltó és hajózási ügyekben törvények készítését is a bizottság feladatává tette. Nem volt szó tehát kodifikációról, csak a hatályos törvények és a kuriális döntések összegyűjtéséről. A bizottság által kidolgozott magánjogi javaslatok, amelyek 1795-re készültek el, ennek megfelelően még korabeli mércével mérve sem voltak valódi kodifikációs tervezetnek nevezhetők. Még a törvénycikk által előírt célokat sem érték el azonban, mert az országgyűlés nem tárgyalta a tervezetet. Annak egy, a nádor vezetése alatt Pesten ülésező, újonnan felállított bizottság általi felülvizsgálatát és indokolással együtt a következő országgyűlés elé terjesztését csak több mint három évtizeddel később, az 1827. évi 8. törvénycikk rendelte el.⁴ Az ennek nyomán felülvizsgált, 69 törvénycikkből álló második tervezet az elsőtől kezdve érdemi változást nem tartalmazott. A tervezetet az 1832/36-os

² 67. Cikkely. A közpolitikai és bírósági ügyeknek s más tárgyaknak, melyek az országgyűlésen nem voltak bevégezhetők, rendszeres kidolgozására bizottságok rendeltetnek és megbízottak neveztetnek ki. Ld. Magyar Törvénytár 1740-1835. évi törvénycikkek (Fordította: Dr. CSIKY Kálmán). Budapest, Franklin Társulat, 1901. 202–215.

³ 6. A jogügyi bizottságban: Az ország és a hozzákapcsolt részek jogszolgáltató székeinek és az összes törvénykezési hatóságoknak rendezése, a perrendtartás javítása, amennyiben azt akár a perek gyorsabbítása, azonban a perlekedők elegendő biztonságával kapcsolatban, akár pedig a nagyobb költségkímélés követeli. Néhány hasznos polgári törvény tervezete, amelyek talán a birtokosok teljesebb biztonságáról való gondoskodásra vagy azon források betömésére, amelyekből az alaptalan perek keletkeznek, vagy végül a létező törvények nagyobb áttekinthetőségének eszközésére szolgálnak, ahová tehát az úgynevezett curiai döntvények megbírálása is tartozik. Uo. 205.

⁴ 8. Cikkely. A bizottsági rendszeres munkálatok további tárgyalása a legközelebbi országgyűlésre halasztatik. Az 1791:67. cikkely alapján kidolgozott rendszeres munkálatok tárgyalása, mint igen nagy jelentőségű és fontos következményekkel bíró ügy, hosszabb tanácskozást igényelvén: a karok és rendek, Ő szent felsége kegyes jóváhagyásának hozzájárulásával, egy számos tagból álló bizottság kiküldését határozták el, mely albizottságokra oszolva, az említett munkálatokat bírálja meg, a fentebb idézett 1790/1:67. cikkely elvei szerint vegye tárgyalás alá s véleményét úgy maguk a bizottsági munkálatokra, valamint a tervezett

reformországgyűlésen sem fogadták el. A többségben lévő konzervatív politikusok ragaszkodtak a Tripartitumhoz, és a kor híres magánjogtudósai is csak a fennálló feudális magánjog óvatos reformját szorgalmazták. Körvonalazódott ugyanakkor egy új, radikális irányzat is. Ennek képviselői – egyebek között Deák Ferenc – egy korszerű, mindenki által érthető magánjogi kódex kidolgozására tettek javaslatot.⁵ A reformországgyűléseken átfogó kodifikációra ugyan nem került sor, de a magánjog egyes, a feudális jogban ismeretlen intézményeit önálló törvényekben szabályozták.

A magánjog kodifikációját, amit a reformországgyűlések töb, mint két évtized alatt sem tudtak létrehozni, az 1848. évi forradalom válthatta volna valóra. A polgári törvénykönyv tervezetének kidolgozását és az országgyűlés elé terjesztését az ősiség eltörléséről szóló 1848. évi XV. törvénycikk 1. §-a mondta ki.⁶ Deák Ferenc igazságügy-miniszter a törvényelőkészítő osztály élére Szalay Lászlót nevezte ki, aki már a forradalom kitörése előtti publikációiban szorgalmazta egy kódex megalkotását a Code civil mintájára.⁷ A szabadságharc kitörése, majd bukása következtében a polgári törvénykönyv kidolgozására nem kerülhetett sor.

2. Az OPTK hatályba lépése és a magyar magánjog restaurációja a XIX. század közepén

Ferenc József az 1848. december 2-án tett ígéretéhez híven az 1849. március 4-én proklamált „Olmützi Alkotmányban” egy az egész birodalomra kiterjedő egységes jogalkotás megvalósítását irányozta elő. Magyarország alkotmányjogi különállásának megszüntetésével reális lehetőség nyílt arra, hogy ezt meg is

---

törvénycikkelyekre vonatkozólag is, indító okokkal támogatva a következő országgyűlésre nyujtsa be. Uo. 439.

⁵ Deák 1834. május 24-i beszédében megalkotandó kódex rendszerének kialakítására bizottság megalakítását javasolta: „[E]lső figyelemmel kell tehát lenni, hogy valahára már systema készüljön. [...] neveztessek egy kerületi választmányt és arra bízassék egy [...] systematisált codexnek csontvázát dolgozza ki” Idézi: HOMOKI-NAGY Mária: A magyar magánjog kodifikációja a 19. században. *Jogtörténeti Szemle*, 2004/1. 4–7. (5.)

⁶ „A ministerium az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján a polgári törvénykönyvet ki fogja dolgozni és ezen törvénykönyv javaslatát a legközelebbi országgyűlés elibe terjesztendi.”
<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5283> [letöltve: 2013. június 17.]

⁷ Szalay Lászlónak a kodifikációval foglalkozó tanulmánya először a Budapesti Szemle 1840/41. évi évfolyamában jelent meg, „Codificatio” címmel. Ebben a kódexet úgy definiálja, mint ami „[a] statuspolgárok magok és a status közötti törvényes viszonyainak rendszeresen szerkesztett magában bevégzett könyve” Idézi: HOMOKI-NAGY (2004) i. m. 5.

valósítsák. Egy 1851. december 31-én kelt, a miniszterelnökhöz intézett császári leirat a polgári- és büntető jogalkotásra vonatkozólag ezt a következőképpen fejtette ki: „Az Általános Polgári Törvénykönyvet, mint az osztrák állam valamennyi alattvalójának jogát azokban az országokban is, amelyekben az még nem bír hatállyal, kellő előkészítés után, azok sajátos viszonyait tekintetbe véve be kell vezetni és ugyanúgy az egész birodalom területére kiterjedően hatályba kell léptetni a büntető törvényt is.”⁸ Az OPTK magyarországi hatályba léptetésére irányuló előkészületek a bécsi igazságügyi minisztériumban már 1850 áprilisában megkezdődtek, de annak – a sajátos magyar viszonyoknak megfelelő és emellett az utólagos módosításokkal aktualizált – bevezetése nehézségekbe ütközött ezért az erre irányuló tényleges munkálatok csak 1852 áprilisában indultak meg, elkülönülten kezelve a kódex magyarországi és erdélyi bevezetését. Magyarországon erre egy 1852. november 29-i császári pátenssel került sor. Az OPTK 1853. május elsején azonban nem csak Magyarországon, hanem a Magyarországtól elszakított és önálló koronaállammá vált Horvátországban, a Vajdaságban, és a Temesi Bánságban is hatályba lépett. Erdélyben az osztrák kódexet egy 1853. május 29-én kelt császári pátenssel hirdették ki és léptették hatályba ugyanazon év szeptember 1-jétől kezdődően. Magyarországon és Erdélyben az OPTK tartalmi felülvizsgálatára⁹ a bevezetésre szánt rövid időre tekintettel, nem került sor. A kihirdetéskor csak a kódexnek a jogrendszer egyéb rendelkezéseire utaló szabályait, az 1812 óta bevezetett, utólagos rendelkezéseket (az úgynevezett melléktörvényeket és az autentikus magyarázatokat) vették tekintetbe egy, a kihirdetett szöveghez csatolt függelékben. A sajátos magyar és erdélyi viszonyokhoz való alkalmazkodást a fentiekén kívül az ABGB egyes rendelkezései hatályának korlátozásával kívánták elérni. Ilyen korlátozásokra elsősorban a házassági jogban került sor. Az öröklési jogban az ősiségnek - az 1848. évi XV. törvényekben már deklarált – eltörlése volt a legfonto-

⁸ Az eredetiben: „*Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch soll als das gemeinsame Recht für alle Angehörigen des österreichischen Staates auch in jenen Ländern, in welchen es dermalen noch nicht Geltung hat, nach und mit den angemessenen Vorbereitungen, dann mit Beachtung der eigenthümlichen Verhältnisse derselben, eingeführt, und ebenso das Strafgesetz für den ganzen Umfang des Reiches in Wirksamkeit gesetzt werden.*” (A szerző fordítása) Idézi: Thomas OLECHOWSKI: Das ABGB – Rechtseinheit für Zentraleuropa. In: Georg E. KODEK (Szerk.): *200 Jahre Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch und europäisches Vertragsrecht*. Wien-Manz, 2012. 33–53. (41.)

⁹ 1851 júliusára elkészült a személyek jogára vonatkozó új szabályozás tervezete, de ennek bevezetésére nem került sor. Ld. Christian NESCHWARA: *Österreichisches Recht in Ungarn – Geltung und Wirkung vor und nach dem Ausgleich* In: MEZEY Barna (szerk.): *Rechtsgeschichtliche Vorträge* 52. Budapest, 2008. 104–112. (107.) <http://majt.elte.hu/Tanszkek/Majt/TanszekiKiadvanyok/doc/RV52.pdf> [letöltve 2013. június 13.].

sabb változás, amelyre az 1852. november 29-én hatályba léptetett ősiségi pátenssel került sor. Az abszolutizmus idején az ABGB mellett további törvények is hatályba léptek. Ezek közül a legjelentősebb az 1855-ös telekkönyvi rendtartás volt.

Annak ellenére, hogy az OPTK-nak és az 1861-ig hatályba léptetett egyéb törvényeknek a magyar jogra gyakorolt modernizációs hatása vitathatatlan volt, azt a magyar közvélemény a szabadságharc leverését követő erőszakos, oktroyált bevezetése miatt meglehetősen ellenérzéssel fogadta, ami sok nehézséget okozott a jogalkalmazás során. Ehhez az is hozzájárult, hogy bár az OPTK első magyar fordítása még a forradalom előtt megjelent, bővebb, részletes magyarázatokkal is ellátott újabb magyar kiadására csak 1854-ben került sor. További gondot jelentett, hogy a magyar jogászság nem volt hozzászokva a kodifikált jog alkalmazásához, a kódex gyakorlatát nem ismerte és annak megismerésére elegendő idő sem állt rendelkezésre.¹⁰ Mint Vékás utal rá, további jogalkalmazási nehézséget jelentett, hogy az OPTK szabályainak – egyes kivételektől eltekintve – nem volt visszaható hatálya, így a hatályba lépés előtt keletkezett jogviszonyokra még a régi jogot kellett alkalmazni.¹¹ Minden nehézség ellenére – a korabeli bírói gyakorlatot még csak töredékesen feltáró jogtörténeti kutatások alapján – megállapítható, hogy az OPTK szabályainak alkalmazása különösen egyes a személyi jogi és családjog körébe tartozó ügyekben pozitíven hatott a joggyakorlatra.¹²

Az 1859-es solferinói vereség után nyilvánvalóvá vált, hogy a válságban lévő birodalmat nem lehet tovább az addigi módon kormányozni, az abszolutisztikus rendszer hosszú távon nem tartható fenn. Az uralkodó által kibocsátott 1860. évi Okóberi Diploma alapján – amely a magyar alkotmányosság helyreállításának irányába tett első lépés volt – Magyarországon, amelyhez visszacsatolták a Vajdaságot és a Temesi Bánságot, visszaállították a forradalom előtti intézményeket és közigazgatást. A törvényhozás a magyar parlament hatáskörébe került vissza, és az igazságszolgáltatási rendszernek a régi magyar jog alapján történő újjászervezésére is sor került. Ezt, továbbá a régi magyar jognak a szükséges

¹⁰ Ezt a hiányosságot kívánták megszüntetni azzal, hogy a jogi oktatásban az OPTK-ból vizsgát kellett tenni és azt azon kívül is minden gyakorló jogász számára kötelezővé tették, ami Homoki-Nagy Mária szerint csak fokozta az ellenérzést a kódexszel szemben. Vö. HOMOKI-NAGY Mária: Az Osztrák Polgári Törvénykönyv és a kiegészítés. *Jogtörténeti Szemle*, 2007/3. 16–23. (16.)

¹¹ VÉKÁS Lajos: Az Osztrák Polgári Törvénykönyv hatása a magyar magánjog fejlődésére. In: RÁCZ Lajos (szerk.): *A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi*. Budapest, Martin Opitz Kiadó, 2011. 21–33. (24.)

¹² Ld. a HOMOKI-NAGY által feldolgozott ügyeket (2007) i. m. 13. sk.

változtatásokkal történő helyreállításának feladatát a gróf Apponyi György országbíró elnökletével ülésező Országbírói Értekezlet végezte el. Az Értekezlet az 1861. január 22-e és március 4-e között – mindössze 18 ülést tartva – létrehozta az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat. Deák Ferenc kompromisszumos javaslatát¹³ elfogadva, e szabályok rendelkezéseinek egy része az abszolutizmus idején kibocsátott rendeleteket helyezte hatályon kívül, másik csoportja egyes pátensek hatályban tartásáról rendelkezett, míg harmadik része döntően a házassági vagyoni jogot és az öröklési jogot érintő módosításokat tartalmazott. A jogirodalom az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat kompromisszumos jellege miatt „magánjogi kiegyezésnek” nevezi.¹⁴ Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat az azok megalkotása után összeülő 1861. évi országgyűlés nem tárgyalta meg, de kibocsátásukhoz hozzájárulását adta. A Curia azokat 1861. július 23-i teljes ülésén, mint átmeneti jellegű szabályokat fogadta el. Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok hatálya Erdélyre (és Fiuméra) nem terjedt ki, ott az OPTK továbbra is hatályban maradt. Magyarországon az OPTK az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elfogadása után még évtizedekig jelentős hatást gyakorolt a magánjogra, mindenekelőtt a dologi és a kötelmi jog területén. Az előbbi területen a bírói gyakorlat az osztrák jog szabályait nem csak a bejegyzett, hanem a be nem jegyzett ingatlanokkal kapcsolatos dologi jogváltozásokra és esetenként az ingókra is alkalmazta.¹⁵

3. Kodifikációs kísérletek a XIX. század harmadik harmadától 1928-ig¹⁶

A polgári jog kodifikációja a kiegyezés után került ismét napirendre. Már az 1865/68. évi országgyűlés határozatot hozott egy polgári törvénykönyv kidolgo-

¹³ Deák Ferenc az OPTK szabályainak hatályban tartását azokban az esetekben tartotta szükségesnek, amelyekben az 1848 előtti jog visszaállítása a magánjogi viszonyokban zavart okozott volna: „[D]e ha a régi törvényeket minden változtatás nélkül, teljesen, tökéletesen ismét visszahozni nem lehet; ha vannak hézagok, amiket pótolni kell; vannak olyan rendelkezések miket mint lehetetleneket változtatni szükséges: föladatunk egyéb nem lehet, mint gondosan megvizsgálni az anyagi és alaki törvények minden egyes részénél, ha a régi törvények arra vonatkozó rendelkezéseit életbe lehet-e ismét léptetni anélkül, hogy a magánjogviszonyok megzavartassanak.” Idézi: HOMOKI-NAGY (2004) i. m. 6.

¹⁴ Vö. NESCHWARA (2008) i. m. 110., magyar és osztrák forrásokra hivatkozással.

¹⁵ Vö. VÉKÁS i. m. 28.

¹⁶ A kodifikációs munkálatok 1865-től kezdődő megindulásáról és folyamatáról összefoglaló jelleggel ld. HAMZA Gábor: *Wege der Entwicklung des Privatrechts in Europa*. Passau, Schenk Verlag, 2007. 133–138.

zásáról. Abban a vonatkozásban, hogy mit tartalmazzon a megalkotandó kódex, az álláspontok – a korábbiakhoz hasonlóan – eltértek egymástól. Az 1870. évi első magyar jogászgűlésen egyesek az OPTK újbóli, ideiglenes hatályba léptetése mellett érveltek, míg mások a régi magyar magánjog lehető legnagyobb mértékben való megőrzéséért szálltak síkra.¹⁷ 1871-ben Horváth Boldizsár igazságügy-miniszter felkérésére Hoffmann Pál egyetemi tanár és országgyűlési képviselő elkészített egy a magánjog általános részére vonatkozó tervezetet.¹⁸ Ezt a munkához írt előszavában maga a miniszter is csak első tervezetnek, kritikai anyagnak nevezte.¹⁹ A tervezetet végül – a felsőbbíróságok elnökei által történt véleményezést követően elvetették. A következő évtizedekben különböző résztervezetek készültek, de az első, az egész magánjogra kiterjedő, átfogó tervezet csak 1900-ban látott napvilágot. Ezen, a Szász Schwarzs Gusztáv által készített, 2043 §-ból álló tervezeten erőteljesen érezhető volt az abban az évben hatályba lépett BGB hatása. Ennek átdolgozásával született meg a második tervezet 1913-ban, melyet a harmadik tervezet, az 1914-es, úgynevezett parlamenti szöveg és a negyedik tervezet, az 1915-ös bizottsági szöveg követte. Ennek a tervezetnek a tárgyalására az időközben kitört világháborúra tekintettel – az azt előterjesztő bizottság javaslatának megfelelően – a háború alatt már nem került sor. Az 1922-ben folytatódó kodifikációs munkálatok eredményeképp 1928-ban a képviselőház elé beterjesztett ötödik tervezet (Mtj.) tárgyalására az 1931. évi XXII. törvénycikk országos bizottság felállítását rendelte el. A tervezet elfogadására végül nem került sor, de a bírói gyakorlat a törvényjavaslat számos szabályát, mint „írott szokásjogot” alkalmazta. Annak, hogy az Mtj.-ből – amelyet Szász Béla államtitkárnak, a törvényjavaslatot kidolgo-

¹⁷ A különböző álláspontokról és azok képviselőiről részletesebben ld. HAMZA i. m. 133.

¹⁸ Általános Magánjogi Törvénykönyvek tervezete Magyarország számára I. közlemény Általános Rész A Magy. K. Igazságügyminiszterium megbízásából készítette Dr. HOFFMANN Pál, pesti egyetemi jogtanár, országgyűlési képviselő. Kiadta a Magy. Kir. Igazságügyminiszterium Pest 1871. <http://www.worldcat.org/title/altalanos-maganjogi-torvenykonyvek-tervezete-magyarorszag-szamara-i-kozlemeny-altalanos-resz/oclc/793566345?referer=di&ht=edition> [letöltve: 2013. VI. hó 8.]

¹⁹ A miniszter a következő szavakkal kérte fel a jogászság képviselőit a munka bírálatára: „[A] tárgy fontosságánál fogva, s hogy jogéletünk azon zavaroktól a melyek egy magyar polgári törvénykönyv teljes hiányából erednek, mielőbb kibontakozhassék – hazafiui tisztelettel és bizalommal kérem fel az ország ügyvédi egyleteit szintűgy, mint az egyes szakfőriakat: méltóztassanak a jelen munkára vonatkozó észrevételeiket, akár az alapelvekre, akár a beosztásra, akár az irányra s a jogi műszavakra nézve rövid indoklás kíséretében vagy magán úton, vagy pedig a nyilvánosság közegei által [...] tudomásomra juttatni.” <http://www.worldcat.org/title/altalanos-maganjogi-torvenykonyvek-tervezete-magyarorszag-szamara-i-kozlemeny-altalanos-resz/oclc/793566345?referer=di&ht=edition> [letöltve: 2013. június 8.]

zó bizottság vezetőjének fia, Szászy István „Nemzetközi Magánjog” című művének előszavában méltán nevezett a magyar jogászgi génusz nagyszerű alkotásának²⁰ – végül is nem lett törvény, több oka is volt. Ezek egyike a gazdasági válság, a másik pedig az attól való félelem, hogy a törvény elfogadása esetén megszűnne a magánjog akkor még nagyrészt fennálló egysége a Trianon következtében elszakított országrészek és a csonka ország között. Voltak olyanok is, akik a kodifikáció sikertelenségét nem csupán politikai és gazdasági, hanem lélektani okokra is visszavezették.²¹

4. Kísérlet a magyar magánjog egységének helyreállítására Észak-Erdély visszacsatolása után

A Trianonban elszakított országrészekkel fennálló magánjogi egység, amelllett, hogy eleve csak részleges volt, mert Erdélyben az OPTK volt hatályban, nyilvánvalóan csak időleges lehetett. Számítani lehetett arra, hogy az utódállamok jogegységesítési törekvései folytán a magyar magánjogot az elcsatolt területeken előbb vagy utóbb hatályon kívül helyezik. A magánjog egysége azonban, a két világháború közötti időszakban nagyrészt mégis fennmaradt. A magyar magánjog – nem teljes körű – hatályon kívül helyezésére először az Ausztriához csatolt volt nyugat-magyarországi területeken, az 1922-ben létrehozott Burgenlandban került sor, ahol bevezették az OPTK-t, de nem helyezték hatályon kívül a Házassági Törvényt, mert azt korszerűbbnek tartották az osztrák szabályozásnál.²² Csehszlovákiában a két világháború közötti, a polgári jogi kódex létrehozására irányuló erőfeszítések nem vezettek eredményre, így a Felvidéken a magyar magánjog maradt hatályban. A Lengyelországhoz

²⁰ „[...] megingathatatlan meggyőződésemmé vált az a felfogás, hogy feltétlenül szükség volna a Magánjogi Törvénykönyv Törvényjavaslatának, a magyar jogászgi génusz e nagyszerű alkotásának törvényerőre emelésére.” SZÁSZY István: *Nemzetközi Magánjog*. Budapest, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., 1938.

²¹ A törvényjavaslat elfogadásának meghiúsulásáról Vladár Gábor, aki az 1928-ban az Igazságügyi Minisztérium törvényelőkészítő osztálya magánjogi szakosztályának vezetője, 1944-ben pedig a Lakatos-kormány igazságügy-minisztere volt, a következőket írta: „[A] nagy mű elkészült. Törvény nem lett. A harmincas évek nyugtalan gazdasági bel-és külpolitikai légköre nem volt megfelelő a törvénykönyv országgyűlési tárgyalására. A több mint fél évszázados fáradozások ismét zátonyra futottak. Bizonyára nem véletlen ez a sikertelenség. Nem véletlen, hogy ezer éven át polgári törvénykönyv nélkül éltünk. A magyar lélek – úgy látszik – idegenkedik a mindennapi életének szoros paragrafusokba kényszerítésétől.” VLADÁR Gábor: *Visszaemlékezéseim*. Budapest, Püski, 1997. 194.

²² OLECHOWSKI i. m. 47.

került, Trianon előtt Árva és Szepes vármegyéhez tartozó részeken ideiglenesen az OPTK került bevezetésre, és – miután a lengyel magánjogi kódexet sem sikerült megalkotni a II. világháború kitöréséig – azt csak a negyvenes évek második felében helyezték hatályon kívül.²³ Az 1938 novemberre és 1941 áprilisa között újra Magyarországhoz visszacsatolt területeken így Észak-Erdély kivételével a visszacsatoláskor a magyar magánjog volt hatályban. Ahhoz, hogy a magyar magánjog egysége az egész országban helyreálljon, arra volt tehát szükség, hogy Észak-Erdélyben az OPTK-t – csaknem 90 évvel annak hatályba lépését követően – hatályon kívül helyezzék, és a nem kodifikált magyar magánjogot hatályba léptessék. Erre az 1940. évi XXVI. törvénycikkkel került sor.²⁴ A törvény 3. §-a úgy rendelkezett, hogy „[A] m. kir. minisztérium a keleti és erdélyi terület visszacsatolásával kapcsolatosan a törvényhozás további rendezéséig megteheti mindazokat az intézkedéseket, amelyek a visszacsatolt terület közigazgatásának, törvénykezésének, közgazdaságának és általában egész jogrendszerének az ország fennálló jogrendszerébe való beillesztése végett szükségesek.” E felhatalmazás alapján a kormány a magyar magánjog hatályát több lépcsőben, rendeleti úton terjesztette ki Észak-Erdély területére.²⁵ A záró akkordot ebben a folyamatban a 740/1942. M. E. sz. rendelet jelentette, amely 1942. március 1-jei hatállyal a magyar magánjognak a birtokvédelemre, a házassági vagyoni jogra és az öröklési jogra vonatkozó szabályai kiterjesztésével és a kiterjesztésről rendelkező generálklauzulával tette teljessé a folyamatot.²⁶ Az OPTK hatályon kívül helyezését és a magyar magánjognak a tételes jogon túlterjeszkedő, a szokásjogot is magába foglaló, rendeleti úton történő bevezetését a korabeli észak-erdélyi jogászi közvélemény korántsem fogadta egyöntetű lelkesedéssel. Túry Sándor Kornél szerint nem a jogegység helyreállításának tényét,

²³ OLECHOWSKI i. m. 46.

²⁴ 1940. évi XXVI. Törvénycikk a román uralom alól felszabadult keleti és erdélyi országrésznek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről

²⁵ Az 1440/1941 M.E. sz. rendelet vezette be a dologi jogot, különös tekintettel az ingatlanra vonatkozó szabályokra; az 1600/1941 M.E. sz. rendelet a személyi és családi jog bevezetéséről rendelkezett; a kötelmi jog és a hiteljogsabályok bevezetését pedig az 5640/1941 M.E. sz. rendelettel fogantatosították.

²⁶ A rendelet a fenti szabályokon kívül a magyar szerzői jogi törvény (1921. évi LIV. tc.) hatályba léptetéséről is rendelkezett, amely az 1923. évi román szerzői jogi törvény helyébe lépett. A két törvény összehasonlító elemzését lásd BALÁS P. Elemér: *A magyar szerzői jog szabályainak kiterjesztése a felszabadult keletmagyarországi és erdélyi országrészre*. Universitas Francisco Josephina, Acta Juridico Politica 6. szám. Jogi Előadások I. Kolozsvár, Nagy Nyomda, 1942. 65–98.

hanem inkább annak módját, mértékét és ütemét kifogásolták.²⁷ A jogegységesítés leginkább kívánatos módja ugyan mind a kormányzat, mind pedig az erdélyi jogászai közvélemény szerint egy az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslaton alapuló kódex megalkotása lett volna, ez azonban már csak a háborúba történt belépés miatt sem volt reális alternatíva. Az erdélyi jogászok által hangoztatott egyik legfőbb ellenérv a magyar magánjog bevezetésével kapcsolatban az volt, hogy a kodifikált magánjognak a kodifikálatlan magyar szokásjoggal való felváltása jogbizonytalanságot okoz.²⁸ Egyes szakmai szervezetek, például a Marosvásárhelyi Ügyvédi Kamara a magánjog általános kiterjesztésével kapcsolatos aggályait a kormányhoz intézett felterjesztésben is megfogalmazta.²⁹ Ebben a felterjesztésben a Kamara tartalmi, technikai és jogforrástani észrevételeket tett. Tartalmi szempontból azt hangsúlyozta, hogy míg az 1941-ben hatályba lépett – a dologi és a kötelmi jogot érintő – kiterjesztések lényegi eltéréseket a korábbi joghoz képest nem eredményeztek, addig a házassági vagyoni jogban és az öröklési jogban az eltérések jelentősek, ezért azokat az erdélyi lakosság az eddigiektől teljesen eltérő, idegen jogrendszernek tekinti, amelynek már nincs kapcsolata az erdélyi nép történelmi hagyományaival, vagyoni és gazdasági berendezkedésével. Technikai – a bevezetésre kerülő jog megismerhetőségével kapcsolatos – észrevételük lényege az volt, hogy a mivel a magyar szokásjog jelentős része nincs írásba foglalva, annak hozzáférhetősége nehézkes, ami a jogegységesítés egyébként is bonyolult folyamatát különösen megnehezíti. Nem csupán gyakorlati, hanem elméleti, jogforrástani szempontból is aggályosnak nevezte végül a felterjesztés azt, hogy az Erdélyben törvénnyel vagy törvényes rendeletekkel bevezetett jogot az anyaországban csupán szokásjog alakjában élő joggal kívánják felváltani. Kérdéses – fogalmaztak a felterjesztés szerzői – hogy vajon általános jogelvi szempontból lehetséges-e az, hogy

²⁷ „H]abár a folyamat megindulásakor atekintetben teljes volt ugyan az egyetértés, hogy az örökségképpen kapott jogforrási dualizmust, vagyis az OPK-nak a magyar magánjogi rendszerrel konkuráló forráserejét meg kell szüntetni, más szavakkal kifejezve: a magyar jognak uralmát a visszakerült országrészekben is helyre kell állítani és ilyenként magánjogi rendszerünket egységesíteni, mégis a további kérdésekben, különösen, hogy mik legyenek a jogegység helyreállításának módozatai, mi legyen annak mértéke és időbeli menete, mi legyen az egységesítés alá kerülő jogszabályok tárgyi köre, különösképpen pedig, hogy csupán a tételezett (tétéles) jogszabállyal rendezett életviszonyokra szorítkozzék-e az egységesítés, avagy megragadjá-e a szokásjog által rendezett életviszonyokat is, meglehetősen eltérőek voltak a nézetek.” TURY i. m. 6.

²⁸ Tury Sándor Kornél „az OPTK fenntartásának legfőbb szószólói” közül kiemeli Schuster Rudolfot, aki a Magyar Jogi Szemle 1940. évi XVIII. számában Erdély és a magánjog című cikkében érvelt az OPTK hatályban tartása mellett. TURY i. m. 7.

²⁹ A felterjesztést az Erdélyi Jogélet c. folyóirat 1942. évi 1. és 2. számában tették közzé. A felterjesztés lényegét ismerteti TURY i. m. 9. és 10.

szokásjogot léptetünk életbe egy eddig kodifikált (törvényi) jog helyébe. Az elmélet szerint a szokásjog kötelező erejét abból meríti, hogy az a nép jogérzetével megegyező, a köztudatban benne élő szabály, amelynek kötelező ereje ebből a köztudatból ered. Jellemzője, hogy a folytonos gyakorlás révén, nem pedig a jogalkotás rendes formái között jön létre. Ha ezt a tétel igaz, akkor legalább is kétséges, hogy lehetséges-e az erdélyi nép köztudatában nem élő, annak jogérzetével összhangban nem lévő, régóta vagy soha nem alkalmazott szokásjogi szabálykomplexumot kormányrendelettel Erdély területére kiterjeszteni.

A jogtudomány képviselői igyekeztek eloszlatni a fenti aggályokat. Szladits Károly és Kolosváry Bálint hangsúlyozták, hogy a magyar házassági jog és öröklési jog intézményei közelebb állnak az erdélyi, és különösen a székely nép jogérzetéhez, mint az OPTK idegen, római jogon alapuló szabályvilága, mert a magyar közszerzeményi, özvegyi jog, hitvestárs- és ági öröklés szabályai jobban szolgálják a családiasság és ezzel a nemzetfenntartás gondolatát, mint az OPTK szabályai.³⁰ Alaptalannak nevezték és cáfolták a házassági vagyoni jog és az öröklési jog egyes jogintézményeit annak feudális, rendi jellege miatt ért támadásokat. Túry Sándor Kornél szerint az OPTK-nak a házassági vagyoni jogra és az öröklési jogra vonatkozó szabályai nem tekinthetők Erdély ősi jogának: „Erdély magánjogának fejlődése a házassági vagyoni jog és az öröklési jog tekintetében is *szellemében és alapelveiben az osztrák önkényuralom által életbeléptetett kényszerrendezésig nem tért el az anyaország jogfejlődésétől. [...] Erdély ősi nemzeti joga a házassági vagyoni jog és az öröklési jog terén sem az OPTK, hanem a régi magyar jog volt és ma is az.*”³¹ A jogforrástani aggályokat Túry optikai csalódásnak nevezi. Szerinte téves az a felfogás, hogy a magyar magánjog kiterjesztése révén szokásjog lép a törvényi jog helyébe. Ezt azzal indokolja, hogy az OPTK császári pátenssel történt bevezetése folytán előállt alkotmányellenes helyzet csak az 1867. évi országgyűlési felhatalmazás alapján kibocsátott, az OPTK hatályát ideiglenesen fenntartó kormányrendeletnek az 1868. évi XLIII. törvénycikk 12. §-a általi törvényerőre emelése folytán szűnt meg. Az OPTK hatálya Erdélyben attól kezdve ugyan törvényen alapult, de ezzel az OPTK nem vált magyar törvénné, tartalmát tekintve csak azért volt irányadó, mert annak alkalmazását a magyar törvény rendelte. Ugyanígy törvényi felhatalmazáson alapul az a kormányrendelet, amely a magyar jog hatályát 1942. március 1-jei hatállyal Erdélyre kiterjesztette. Ezért a magyar ma-

³⁰ Szladitsnak és Kolosvárynak a Gazdasági Jog 1940. évi 8., illetve 10. számában megjelent tanulmányait meghivatkozva TURY i. m. 11–13.

³¹ TURY i. m. 12. és 13.

gánjog alkalmazásának jogi alapja Erdélyben nem a szokás, hanem a törvényhozó akarata. Ezen nem változtat az a tény, hogy a magyar magánjog szabályainak jelentős része nincs írásba foglalva.³² Az erdélyi jogászok által felvetett aggályok közül a kérdéssel foglalkozó magyar jogtudósok az egyetlen valós nehézséget abban, a technikainak nevezett kérdésben látták, hogy hogyan lehet megismertetni a kodifikálatlan magyar szokásjogot az erdélyi jogkereső közönséggel, hogyan lehet azt elérni, hogy a jogalkalmazásban az átállás zökkenőmentes legyen. Nyilvánvaló volt, hogy az erdélyi jogalkalmazó a magyar szokásjogot a rendelkezésre álló magyar szakirodalomból, a Kúria döntvényeiből és jogesetgyűjteményekből ismerheti meg. Ennek a problémának ezen túlmenően, tudományos szempontból való elemzésére Balás P. Elemér vállalkozott, aki a kérdés anyagi jogi és perjogi vonatkozásait is áttekintette. Az anyagi jog, azaz a jogforrások oldaláról közelítve, a megoldást a magyar szokásjog megismerésének organikus módjában látta. Analógiát vélt felfedezni azzal a helyzettel, mint amikor egy jogszabály által nem rendezett jogi kérdést kell a jogalkalmazónak eldöntenie. Úgy ítélte meg, hogy az OPTK hatályon kívül helyezésével Erdélyben jogi vákuum keletkezett. Formailag ugyan megtörtént a magyar szokásjog átültetése, de nem ismeretes az újonnan hatályba léptetett jog tartalma. A formailag hatályban lévő magyar szokásjogot annak alkalmazásával az erdélyi jogalkalmazónak kell létrehoznia. A helyzet megoldásának kulcsát a Mtj. 6. §-ának alkalmazásában vélte megtalálni, mely szerint olyan kérdésben, melyet a törvény nem rendez, a bíróság a hazai jog szellemének, a jog általános elveinek és a tudomány megállapításainak figyelembevételével határoz. E három tényező közül a legfontosabbnak az adott helyzetben a tudomány megállapításainak figyelembevételét tartotta. Perjogi szempontból a magyar szokásjognak az erdélyi bíróságok általi alkalmazása során valamely jogtétellel kapcsolatos kétfeltes felmerülése, annak a felek általi vitatottsága esetén akkor, ha a bíróság nem ismeri a vitatott jogtétel tartalmát, analógia alapján a Pp.-nek a különserű szokásra vonatkozó 268. §-a alkalmazását látta szükségesnek, vagyis gyakorlatilag bizonyításra szoruló idegen jognak tekintette a magyar szokásjogot. A Pp. 268. §-a szerint, ha a bíró nem ismeri a fél által felhívott szokásjogi szabályt, a jogszabály megismerése végett felhasználhat a felek részéről fel nem hozott forrásokat is és az evégre szükséges lépéseket hivatalból is megteheti.³³

³² TURY i. m. 13–18.

³³ BALÁS i. m. 66–69.

5. Zárszó

A nem kodifikált magyar magánjog észak-erdélyi bevezetése által felvetett kérdéseket és jogos aggályokat a korabeli jogtudomány igyekezett a lehetőségekhez képest kimerítően és kielégítően megválaszolni.³⁴ A magyar szokásjog érvényre juttatása, azaz a gyakorlatba való átültetés a bíróságokra, az ügyvédi, valamint a közjegyzői karra hárult. Különösen az utóbbinak kellett az új öröklési jogi szabályozás miatt számos problémával szembenéznie, amelyek megoldásában a magyar közjegyzői kar is igyekezett segítséget nyújtani.³⁵ Bármennyire is fontos – ma már ugyan elsősorban csak jogtörténeti szempontból – annak ismerete, hogy hogyan próbálta a korabeli magyar kormányzat a magánjog egységét helyreállítani, ez csak egy része volt annak a heroikus erőfeszítésnek, amellyel a közvélemény támogatásával minden háborús nehézség ellenére igyekezett a visszacsatolt erdélyi területeket minél hamarabb integrálni, mind gazdasági mind pedig kulturális szempontból szervesen az úgynevezett anyaországhoz kapcsolni.³⁶ A szándék nemes volt, és ha a megvalósítás nem is volt mindig hibátlan, tudjuk, hogy nem ezen múlt, hogy a kísérlet végül kudarcra ítéltetett.

³⁴ A magyar magánjog öröklési jogi szabályainak az OPTK öröklési jogi szabályaival való alapos összehasonlítására vállalkozott Szászy István, aki a leglényegesebb eltéréseket nyolc pontba foglalva elemezte. A tartalmi kérdéseken túl foglalkozott az egyes öröklési jogi szabályok hatályba lépésének – azonnali alkalmazás, a régi jog továbbhatása, illetve az új jog visszaható hatályú alkalmazása – problémáival is, helyenként kritizálva ebből a szempontból a bevezetés módját. Összességében ő is pozitívan értékelte az OPTK-nak a magyar magánjoggal történt felváltását. Az OPTK-t – amely Erdélyben az 1914 és 1916 között hatályba lépett résznovellák nélkül volt hatályban – olyan kódexnek nevezte, amely felett eljárt az idő. Ld. SZÁSZY István: *Magánjogunk egységesítése az öröklési jog terén*. Universitas Francisco Josephina, Acta Juridico Politica 6. szám. Jogi Előadások I. Kolozsvár, Nagy Nyomda, 1942. 29–61.

³⁵ Az erdélyi közjegyzők számára nyújtott segítséget Fekete László budapesti közjegyző, aki 1942-ben „A magyar öröklési jogszabályok kiterjesztése az erdélyrészi Optk.-jogterületre” címmel tett közzé tanulmányt. Ld. ROKOLYA Gábor: Királyi közjegyzőség a két világháború között és a II. világháború idején (1927-1945). *Magyar Jog*, 2012. 598-617 (610.).

³⁶ Erről a legújabb és legátfogóbb, a forrásmunkákat is felsoroló áttekintést ld.: ABLONCZY Balázs: *A visszatért Erdély 1940-1944*. Jaffa Kiadó, 2011.